

Recenzijos

Juozas SKIRIUS

Knyga, skirta lietuvių išeivijos patriotui ir mecenatui

Daiva Dapkutė, *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*,
Vilnius: Versus aureus, 2014, 472 p.

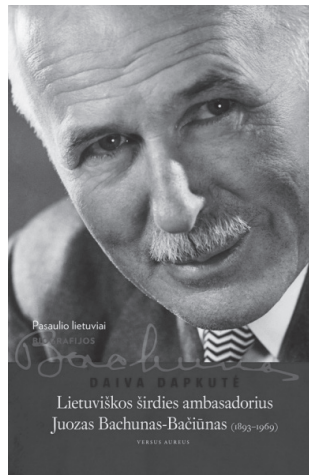
Gausios lietuvių diasporos užsienyje XIX–XX a. istorija turtinga ne tik savo kultūrinio palikimo, svarių ekonominių bei politinių procesų, bet ir ryškių asmenybių, įtakingų lyderių, lietuvių tautai pasišventusių veikėjų. Jų gyvenimas – puikus pavyzdys vėlesnių kartų tautiniam auklėjimui, naujų lyderių formavimui; o jų turininga veikla – puiki galimybė giliau žvilgtelėti į išeivijos veiklos praeitį, plačiau ir aiškiau nušviečiant lietuvių emigrantų gyvenimą. Visa tai realiai skatina istorikus domėtis iškiliausiais išeivijos veikėjais ir juos įamžinti studijose bei monografijose. Tai yra ir bus mūsų kuklus atsilyginimas už jų nesavanaudišką, patriotinę veiklą, siekiant kuo ilgiau išlaikyti ir stiprinti lietuvišką dvasią už Lietuvos ribų.

Džiugu, kad šiandieninės Lietuvos istorikai tvirtai perėmė iš išeivijos rašytojų estafetę, siekiant įamžinti iškilią išeivijos asmenybes, ypač iš pirmojo, šiek tiek primiršto – *grynorių* – laikotarpio. Lietuvių išeivijos institutas Kaune, kiek žinoma, sumanė

puikų mokslinį projektą – monografijomis prisiminti Pasaulio lietuvių bendruomenės vadovus. Jau yra ir rezultatų. Vaizdžiau tariant, „pirmoji kregždė“ šiame projekte – dr. Daivos Dapkutės pasirodžiusi monografija apie Juozą Bachuną-Bačiūną (amerikiečiams jis prisistatinėjo kaip *Joe Bachun*) žaismingu pavadinimu, pasiskolintu iš Australijos lie-

tuvio Antano Krauso¹. Galima tik pagirti autorę, kuri surinkusi gausų J. Bačiūno rašytinį palikimą, parašė nemažos apimties veikalą apie pirmosios lietuvių emigrantų bangos atstovą, vieną iš JAV lietuvių tautininkų lyderių, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirminką, o svarbiausia – vieną iš pačių didžiausių lietuviškos veiklos Amerikoje mecenatų, kurio pasiaukojimas ir patriotizmas amžininkams ir tyrėjams nekėlė ir nekelia abejonių. Knygoje visa tai pakankamai įtikinamai atsklei-

džiama. Knygos tekstas konstruojamas archyvinių dokumentų (iš 9 archyvų), to meto periodinės spaudos, mokslinės literatūros bei

gausių atsiminimų pagrindu. Ieškodama medžiagos, autorė nukeliavo net iki Australijos, aplankė ten vietos lietuvius, susipažino su jų organizacijose sukauptais dokumentais. Ir iš tiesų, dokumentinė medžiaga apie J. Bačiūną pasklidusi plačiai. Tarkime, jo laišku tyrinėtoja galėjo rasti dar ir Lietuvoje, pavyzdžiui, Lietuvos centrinio valstybinio archyvo Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone ir konsulato Čikagoje fonduose arba Kazio Pemkaus kolekcijos fonde Klaipėdos universiteto bibliotekoje. Bet teisybės dėlei reikia pasakyti, ši medžiaga jau nebūtų iš esmės keitusi autorės požiūrio ar formuluojamų išvadų. Gal nebent knygos tekstas būtų papildytas vienu ar kitu įdomesniu faktu ir tiek. Maloniai nuteikia gausus iliustracijų pluoštas – matyt, panaudotos ir originalios fotonuotraukos. Tik gaila, kad nenurodyta, iš kur ši vaizdinė medžiaga paimta, kas nuotraukų savininkai ir pan. Būtų pakakę po kiekvienos iliustracijos trumpai nurodyti šaltinius.

Solidus, recenzuotas darbas suskirstytas į informatyvų įvadą, penkias dalis, atspindinčias svarbiausius herojaus gyvenimo ir veiklos etapus, baigiamąją dalį, netradiciškai pavadintą Vietoj išvadų, santrauką anglų kalba, santrumpų, asmenvardžių rodykles bei labai gausų Šaltinių ir literatūros sąrašą, apimančių net 22 puslapius. Taigi yra viskas, ko reikia monografijos struktūrai.

J. Bačiūno gyvenimo istoriją autorė, kaip man regis, konstruoja išryškindama tris pagrindines jo veiklos ašis – verslą, veiklą JAV lietuvių tautininkų gretose ir vadovavimą Pasaulio lietuvių bendruomenei. Analizuojant šias veiklos sritis ir ryškėja J. Bačiūno filantropinės bei patriotinės nuostatos, kurioms autorė skyrė pagrindinį dėmesį. Tokia jos pozicija visiškai pateisinama ir sveikintina, nes būtent tai ir išryškina J. Bačiūno asmenybės išskirtinumą, jo indėlį stiprinant lietuvių išėivijoje, pagarbius santykius su skirtingų išėivijos bangų atstovais, meilę savo tautiečiams ir pan. Net ir knygos viršelis

šį tą pasako apie aprašomą asmenį – į mus žvelgia nuoširdaus žvilgsnio, gerumu trykštančio pagyvenusio žmogaus veidas.

Knygoje J. Bačiūnas įtikinamai parodomas kaip didžiausias savo laiko mecenatas – lietuviškų reikalų rėmėjas. Reikia sutikti, kad jei ne jo skiriami pinigai kultūrinei ir politinei veiklai, tai lietuvių išėivijos rašytinis palikimas (knygos, brošiūros, spauda, smulkesni leidiniai) būtų skurdesnis. O pinigų, kaip matosi iš tyrimo, buvo išleista tikrai nemažai. Iš kur jis turėjo tokius pinigus? Autorė nuosekliai aprašo Bačiūno nelengvą kelią į verslą. Jo pajamų šaltinis – labai sėkmingas vasarviečių verslas: pradėjęs 1919 m., jau 1948–1952 m. jis valdė septynias vasarvietes, kuriose kasmet vasarodavo šimtai tūkstančių žmonių, bei du viešbučius Floridoje (p. 70–72). Autorė pastebi, kad vasarviečių lankytojus viliojo J. Bačiūno išpopuliarinta idėja suderinti turizmą su pavyzdiniu ūkiu. Pavyzdžiui, 1931 m. „Lietuvos aidas“ rašė, kad garsiojoje Tabor Farmoje (pagrindinė vasarvietė) yra rami kaimiška aplinka, geras sotas maistas, patogūs ir tvarkingi gyvenamieji kambariai, golfas, tenisas, didžiuliai sodai, gyvuliai – kiekvienas gali ne tik laisvai vaikščioti po sodus ir skinti vaisius, bet ir pamatyti, kaip auginamos bulvės, kaip iš užaugintų grūdų čia pat kepama duona, kaip iš karvės pieno spaudžiami sūriai, mušamas sviestas (p. 81). Tokį šeimnininko požiūrį, manyčiau, galėjo nulemti tik lietuviško kaimo, iš kurio ir buvo kilęs pats J. Bačiūnas, dvasia. Jis pats niekad nebijojo prisipažinti kilęs iš Lietuvos kaimo ir didžiavosi esąs ūkininkas. Be to, jo vasarvietės, o ypač Tabor Farma, tapo lietuvių susibūrimų (draugijų, menininkų, organizacijų) vieta. O kai į JAV pradėjo važiuoti pokario lietuviai pabėgėliai (dipukai), tai jų nemažam skaičiui teko laimės laikinai ir nemokamai glaustis šioje vasarvietėje. Jau nekalbant apie tai, kad A. Smetona su savo šeimos nariais 1941 m. čia buvo apsistoję net penkis mėnesius.

Tapęs turtingu verslininku, dalį pelno J. Bačiūnas skyrė lietuviškiems reikalams. Didesnė pinigų dalis buvo aukojama lietuviškų knygų leidybai. J. Bačiūnas gerai suprato, kokią reikšmę lietuviams išeivijoje, ypač jų lietuvybei išsaugoti turi spausdintas žodis. Be to, jis siekė įamžinti išeivijai nusipelniusius senosios emigrantų bangos veikėjus (A. Olšauską, B. K. Balutį, A. Olį, A. Vanagaitį ir kt.) ir leido apie juos nedidelės apimties leidinius. Iš autorės sudaryto sąrašo matosi, kad J. Bačiūnas išleido (visiškai finansavo) 31 knygą (p. 128–129), jau nekalbant apie leidinius, kuriuos jis tik parėmė. Tiesa, minėtame sąrašo yra pažymėti penki leidinukai, dėl kurių kilo abejonių, ar tikrai jų leidėjas yra J. Bačiūnas. Dėl vieno iš jų, skirto Vincui Ambrazevičiui, galiu užtikrinti, kad jis tikrai buvo leidėjas, nes šio leidinuko redaktorius Vytautas Širvydas viename iš pirmųjų puslapių (jie nenumeruoti) rašo, kad J. Bačiūnas „pažada savo lėšomis išleisti pagerbtojo Vinco Ambrazevičiaus gyvenimo istoriją“⁴.

Dar vienas dalykas, į kurį atkreipė dėmesį D. Dapkutė – tai mecenato kuklumas, nenoras afišuotis remiant spaudinius, renginius ar kitiems tikslams aukojant. Tai išties kilnus, savęs nesureikšminantis siekis. Tačiau peržiūrėjus kai kuriuos leidinius, prie kurių savo ranką pridėjo J. Bačiūnas, tenka pastebėti, kad į jo norus, matyt, knygų rengėjai neįsiklausydavo – jo, kaip dosniausio rėmėjo, pavardę leidiniuose fiksavo. Geras pavyzdys – knyga apie prezidentą Antaną Smetoną, parašyta Aleksandro Merkelio. Iš šios knygos, kaip pažymi autorė, pats J. Bačiūnas reikalavo išbraukti jo, kaip didžiausio rėmėjo, pavardę (p. 134). Tačiau jis buvo įtrauktas ne tik į garbės prenumeratorių sąrašą, bet ir įvadinėje dalyje „Leidėjo žodis“ kelis kartus paminėtas kaip didelės pinigų sumos aukotojas⁵. O štai dar 1941 m. Tėvynės mylėtojų draugijos išleistos knygos apie Juozą O. Širvydą leidėjų-prenumeratorių sąrašo J. Bačiūnas, paaukojęs 20 dolerių, įrašytas antras

po Mindaugo Širvydo (jo auka – 30 dolerių), neskaitant kelių organizacijų didesnių aukų⁴. Tokių faktų būtų galima pririnkti ir daugiau.

Knygoje pirmą kartą išsamiau aprašyta žurnalo ir radijo stoties „Margutis“, kuri išsilaikė beveik 80 metų, istorija. Patys išeiviai pripažįsta, kad „Margutis“ „priklausė prie didžiųjų lietuvybės išlaikymo darbų“ (p. 101). Kalbant apie „Margutį“, prieš akis iškyla dvi asmenybės – Antanas Vanagaitis, kompozitorius, visuomenininkas, „Margučio“ įkūrėjas bei redaktorius ir Juozas Bačiūnas, „Margučio“ finansinis ir dvasinis rėmėjas. A. Vanagaitis radijo transliacijas pradėjo 1932 m. balandžio 11 d. Radijas tapo toks populiarus, kad laidai nebeužteko 15 min. trukmės, ji buvo pratęsta iki 30 min., vėliau – iki 45 min. ir iki valandos, o sekmadieniais – (galiausiai) net iki dviejų valandų (p. 114–115). Visuomeninis-kultūrinis žurnalas „Margutis“ buvo leidžiamas 1928–1965 m. ir turėjo nuo 4000 iki 7000 skaitytojų. Rašytojas Vytautas Alanas, vertindamas žurnalo reikšmę, pabrėžė, jog „Margučio dar vienas nuopelnas bus tas, kad jis bent dalį skaitytojų perėmė iš pornografiškai prieškuniginės spaudos, kurios turinys ir skonis buvo žemesnis už bet kurią kritiką [...] iš naujo žurnalo papūtė nauji vėjai, įnešdami gaivinančią srovę į tvankią, tamsią ir atsilikusią pornografinės spaudos mėgėjų masę“⁵. Taigi, žurnalas kėlė išeivių išprusimą, kultūros lygį.

Nuo jaunų dienų J. Bačiūnas prijautė JAV lietuviams tautininkams, o vėliau, ypač dirbdamas savaitraštyje „Lietuva“, aktyviai prie jų veiklos prisidėjo. Todėl neatsitiktinai knygoje jo santykiams su šia ideologine srove išeivijoje aptarti skirta atskira dalis, pavadinta „Tautinės minties keliu arba „tautiečių“ gretose“ (p. 159–236). Trumpai apžvelgdama JAV lietuvių tautininkų istoriją, D. Dapkutė atkreipia dėmesį skaudžiausią šios ideologinės srovės „žaizdą“ – susiskaldymą. Nė viena JAV lietuvių ideologinė srovė nebuvo taip susiskaidžiusi į atskiras nedideles grupes su

savo fondais ir fonduliais, kaip tautininkai. Dėl to labai išgyveno tai srovei ištikimas J. Bačiūnas. Jis buvo vienas iš tų, kurie ragino bendraminčius vienyti, sudaryti išeivijoje stiprią „vidurio srovę“, kuri buvo siejama ir su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimu. Už dažną gana piktą bendrapartiečių kritiką J. Bačiūnas susilaukdavo, kaip autorė ne vienoje vietoje mini, jų nemalonės. Kai kada savo pasikarščiavimo jis gailėdavosi, pripažindavo nesusilaikęs, gal net ir suklydęs. Viename laiške tautininkų veikėjui Pijui J. Žiūriui jis rašė, kad „įsikarščiavę, kad tą Lietuvos nepriklausomybę negalime atgauti taip greit kaip norime, tai pradėdame vienas kitą kaltinti už kaip kuriuos nepasisekimus“⁶. Realus bandymas konsoliduoti tautininkus įvyko 1941 m., kai jų atstovai išstojo iš Amerikos lietuvių tarybos ir įkūrė savo Lietuvai vaduoti sąjungą (toliau – LVS). Išstojimas – tai protestas prieš JAV lietuvių katalikų ir socialistų lyderių neigiamą požiūrį į JAV atvykusį prezidentą Antaną Smetoną. LVS buvo įkurta tautininkų susirinkime Tabor Farmoje. Naujos politinės organizacijos veiklai pradėti susirinkimo dalyviai suaukojo 2300 dolerių; J. Bačiūnas prisidėjo didele 500 dolerių suma. Jis buvo paskirtas LVS išdininku⁷. Būtina pažymėti, kad knygoje pirmą kartą detaliau išanalizuota ir plačiau aprašyta JAV tautininkų, kaip ketvirtosios politinės grupės, veikla 1941–1948 m., t. y. iki sugrįžimo į Amerikos lietuvių tarybos gretas. Vertindama J. Bačiūno vaidmenį tautininkų gretose, autorė vaizdingai jį apibūdina kaip „pilkąjį kardinolą“. Mat Bačiūnas nesiveržė į pirmąsias organizacijos vadovų gretas, tačiau aktyviai dalyvavo visuose tautininkų visuomeniniuose ir kultūriniuose renginiuose, pagrindinių lyderių susitikimuose. Svarbiais klausimais dažnai buvo atsiklausoma jo nuomonės. Iškilus reikalui, jis vienas pirmųjų ateidavo į pagalbą ne tik patarimais ir finansine parama, bet ir dalykiška kritika (p. 188–189).

Daug energijos ir pinigų J. Bačiūnas įdėjo ir į tautininkų idealams artimiausią savaitraštį „Dirva“, kuris dar ir dabar leidžiamas Čikagoje. Jam laikraštis patiko dėl savo nuoseklumo, aktyvios pozicijos. Laiške rašytojui Pulgiui Andriūšiui jis rašė: „Pakol mano sveikata ir jėgos leis, aš *Dirvos* neleisiu sužlugdyti“. Tą savo pažadą iki galo įgyvendino. 1948 m. J. Bačiūnas perpirko laikraštį iš ilgamečio redaktoriaus Kazio Karpiaus už 10 000 dolerių ir perleido tautininkams, jiems jungiantis į Amerikos lietuvių tautinę sąjungą ir redaktoriumi skiriant Vincą Rastenį (p. 191, 193). Pagal išgales ir toliau laikraštį rėmė iki pat savo mirties.

Dar vienas jo ryškus pėdsakas, išspausas į užsienio lietuvių gyvenimą, – pirmininkavimas Pasaulio lietuvių bendruomenei (toliau – PLB) 1963–1969 m. Tiems nepilniems septyneriems metams D. Dapkutė skyrė santykinai daug vietos (tiesa, su tam tikromis išimtimis p. 256–402), taip lyg ir išryškindama šių pareigų svarbą J. Bačiūno gyvenime, visuomeninėje veikloje. Suprantama, kad vadovauti tokiai didelei užsienio lietuvių organizacijai buvo labai atsakingas, sudėtingas ir sunkus darbas. Tuo labiau, žinant lietuvių visuomenėje vyraujančias nuomones, lietuvių polinkį dalintis į skirtingas, net priešiškas partines grupes. Ne kartą ir J. Bačiūnas sulaukė kritikos iš oponuojančių grupių lyderių ar pavienių asmenų. Jis buvo pirmas ir paskutinis PLB pirmininkas iš išeivijų *grynorių* kartos (išrinktas II seime Toronte, Kanadoje). Išrinktas ir dėl to, kad jo požiūris į dipukus – naująją išeivijos bangą – visuomet buvo palankus, bičiuliškas; J. Bačiūnas visuomet pasisakė už jų įtraukimą į senųjų JAV lietuvių veiklas. Jo išrinkimas – tai bandymas glaudžiau sutelkti senuosius ir naujuosius lietuvius emigrantus, subendrinti jų veiklas. Ne paskutinėje vietoje buvo jo ryšiai ir pažintys su JAV administracijos bei verslo atstovais. Be to, teigiamai rinkėjus veikė ir jo finansinės galimybės. Knygos autorė faktais parodo, kad naujasis pirmininkas visas savo keliones pas

užsienio lietuvius pats finansuodavo; kiekvienais metais, kaip buvo pažadėjęs, PLB reikalams skyrė po 5 000 dolerių. Negalima nutylėti, kad jo iniciatyva ir jam finansuojant, PLB nuo 1963 m. pradėjo leisti mėnesinį žurnalą „Pasaulio lietuvis“ (p. 273), kuris išsilaikė iki šių dienų. Tai leidinys, informuojantis ir vienijantis lietuvių bendruomenes pasaulyje. J. Bačiūno iniciatyva buvo pasiūlyta surengti pirmąjį pasaulio lietuvių jaunimo kongresą Čikagoje 1966 m., kuris padėjo pagrindus 1972 m. įkurtai „Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungai“. Nors ir būdamas jau garbaus amžiaus, PLB pirmininkas daug keliavo, lankė lietuvius, gyvenančius įvairiuose pasaulio kraštuose. Knygoje jo pirmininkavimo PLB veikla įvertinta tokiais žodžiais: „Dėl gyvenimiškos patirties, paprastumo, energijos jam pavyko tapti tuo simboliniu „visų lietuvių prezidentu“, jungiančiu skirtingų kartų, skirtingų emigracijos bangų, Amerikos ir kitų kraštų lietuvius“ (p. 433). Medžiaga apie J. Bačiūno pirmininkavimą PLB praplėtė ir pagilino ankstesnę kolegės Daivos Simonavičiūtės PLB istorijos tyrimą⁸.

Monografija parašyta puikiu stiliumi, priinama bet kuriam skaitytojui; teksto paprastumas apgalvotai suderintas su moksliskumu. Biografinis aprašymas, pasakojimai ir pateikti komentarai kūrybiškai derinami su dokumentų analize, faktų ir įvykių tyrimais bei interpretacijomis; reikalui esant, skaitytojui atskleidžiami platesni kontekstai. Ši knyga tikrai gali būti dr. Daivos Dapkutės „vizitinė kortelė“, parodanti ją kaip subrendusią mokslininkę, išeivijos tyrinėtoją. Ši puikų leidinį turėtų perskaityti ne tik besidomintys biografijos žanru, bet ir visuomenės bei politikos veikėjai, kurie joje tikrai ras atsakymą į jų veikloje iškylančius klausimus, sunkiai sprendžiamas problemas. Patartina knygą pastudijuoti ir kosmopolitinių pažiūrų reiškėjams, – kad įsitikintų, jog ir tautiškumas turi išliekamąją vertę ir yra svarbus žmonių bendruomenėms. Mūsų išeivijoje knyga jau buvo šiek tiek pareklamuota⁹, bet, nežiūrint to, ją dar kartą reiktų rekomenduoti

skaityti visiems užsienio lietuviams, kurie ieško atsakymo į vieną iš svarbiausių klausimų – kaip išeivijoje išsaugoti lietuviybę.

Skaitant šį leidinį, nejučia lenda į galvą mintys apie tai, kaip gražu būtų, jei lietuvių bendruomenėje (ne tik užsienio lietuvių, bet ir Lietuvoje) atsirastų kuo daugiau tokių bačiūnų. Kaip tai būtų gerai mūsų visuomenei, mūsų valstybei ir lietuvių tautai!

Nuorodos

- ¹ Krausas A., Lietuviškos širdies ambasadorius. J. ir m. Bačiūnai N. Zelandijoje ir Australijoje, *Mūsų pastogė*, 1963, sausio 30, p. 4.
- ² Vincas Ambrazevičius, Vincent W. Ambrose (75 metų sukakčiai). *Autobiografija*, išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, Sodus, Michigan, U.S.A., 1942.
- ³ Merkelis A., *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. XIII.
- ⁴ Juozas O. Širvydas (1875–1935). *Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, išleido Draugai-Prenumeratoriai, Cleveland, Ohio, 1941, p. 485.
- ⁵ Antanas Vanagaitis. *Jo gyvenimas ir veikla*, red. V. Alantas, Cleveland, 1954, p. 87.
- ⁶ J. Bačiūno laiško fragmentas P. J. Žiūriui (be datos), *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius*, dr. Kazio Pemkaus fondas (F. 2), Pijaus J. Žiūrio dėžė, b. Laiškai, lapai nenumeruoti.
- ⁷ M. V., Įsteigta Lietuvai vad. sąjunga, *Sandara*, 1941, birželio 13, nr. 25, p. 3.
- ⁸ Simonavičiūtė D., *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*, Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2008, 194 p.
- ⁹ Vaškevičius A., Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bačiūnas įamžintas solidžia knyga, *Draugas*, 2015, kovo 31, p. 8–9.